

УДК 37.04

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-461-470](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-461-470)

Вдовенко Вікторія Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, <https://orcid.org/0000-0002-0884-6209>

Мацкевіч Юліана Рафаїлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, 69600, <https://orcid.org/0000-0003-1341-9604>

Ніколаєнко Ярослава Миколаївна науковий співробітник, відділ науково-освітніх інформаційних ресурсів, Державна науково-педагогічна бібліотека ім. В.О. Сухомлинського НАПН України, вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, <https://orcid.org/0000-0002-5959-8161>

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗЗСО УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглядаються актуальні проблеми та особливості інклюзивної освіти на сучасному етапі. Визначена значна роль педагогів у розвитку інклюзивних шкіл. Обґрунтовується актуальність питання щодо необхідності подальшого вивчення досвіду та місце сучасних технологій інклюзивного навчання в освітньому процесі. Автори доводять, що створення ефективного інклюзивного освітнього середовища в сучасній початковій школі обумовлено рівнем професійної спроможності педагогів до реалізації поставлених цілей у практичній діяльності. Зазначено, що координація навчального процесу відповідно до рекомендацій та інструкцій організації й проведення інклюзивного навчання в умовах чинного воєнного стану є необхідною. В дослідженні автори розкривають особливості співпраці педагогів початкової школи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Виділено комплекс взаємопов'язаних факторів, спрямованих на покращення та модернізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні.

На прикладі початкової школи показані закономірності й значення даної проблеми, враховуючи сучасні реалії. Визначені

напрями поліпшення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. У статті надана характеристика і розкриті принципи роботи команди психолого-педагогічного супроводу, яка формується для кожної дитини з особливими освітніми потребами. Продуктивність спільного навчання й виховання здорових однолітків і дітей з особливими освітніми потребами – є результат спеціальної підготовки психолого-педагогічних кадрів. Визнається судження, що в умовах інклюзивного навчання кожній дитині, попри фізичні чи психологічні особливості, забезпечується право на освіту та самореалізацію засобами комплексної допомоги висококваліфікованих фахівців, що є особливо важливим на даному етапі.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, спеціальні класи, індивідуальне навчання, дистанційне навчання, технології дистанційного навчання, підготовка вчителя початкової школи, цифрові освітні ресурси.

Vdovenko Viktoriia Vitaliyvna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Shevchenka, St., 1, Kropyvnytskyi, 25006, <https://orcid.org/0000-0002-0884-6209>

Matskevich Yuliana Rafailivna PhD in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Special Education, Zaporizhzhya National University, Zhukovsky, St., 66, Zaporizhzhia, 69600, <https://orcid.org/0000-0003-1341-9604>

Nikolaienko Yaroslava Mykolayivna Research Officer of Department of Scientific and Education Information Resources, V.O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, M. Berlynskoho St., 9, Kyiv, 04060, <https://orcid.org/0000-0002-5959-8161>

MODERN TECHNOLOGIES OF INCLUSIVE EDUCATION IN ZZSO OF UKRAINE

Abstract. The article examines the current problems and features of inclusive education at the modern stage. The significant role of teachers in the development of an inclusive school is determined. The relevance of the question regarding the need for further study of the experience and the place of modern technologies of inclusive education in the educational process is

substantiated. The author proved that the creation of an effective inclusive educational environment in a modern elementary school depends on the level of professional ability of teachers to realize the set goals in practical activities. It is noted that the coordination of the educational process in accordance with the recommendations and instructions of the organization and the implementation of inclusive education in the conditions of the current martial law is necessary. A set of interrelated factors aimed at improving and modernizing the development of inclusive education in Ukraine is singled out.

On the example of an elementary school, the patterns and significance of this problem are shown, taking into account modern realities. The areas of improvement of the system of training future primary school teachers for professional activities in the conditions of inclusive education have been determined. The article describes and discloses the principles of work of the team of psychological and pedagogical support, which is formed for each child with special educational needs. Productivity of joint education and upbringing of healthy peers and children with special educational needs is the result of special training of psychological and pedagogical personnel. It is recognized that in the conditions of inclusive education, every child, regardless of physical or psychological characteristics, is provided with the right to education and self-realization through the comprehensive assistance of highly qualified specialists, which is especially important at this stage.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, special classes, individual learning, distance learning, distance learning technologies, primary school teacher training, digital educational resources.

Постановка проблеми. Світовий досвід реабілітації дітей, які мають дефекти фізичного або розумового розвитку показує, що здійснення їх права на освіту і ріст здібностей має особливе значення для повноцінного життя цих дітей і водночас духовного, економічного та суспільного розвитку суспільства. Для здійснення рівних умов доступу до якісної освіти в початковій школі, ЗЗСО пристосовують програми, форми та методи навчання, засоби до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми запитами. У зв'язку з цим, освіта для дітей, що мають обмежені психофізичні можливості, формує почуття власної гідності та цінності, набуває особливого значення як засіб їх самоствердження. Навчання в період карантину та повномасштабна війна в Україні внесли значні корективи, заклади освіти в даних умовах проводять навчання в дистанційній формі, пристосовуючись до

індивідуальних потреб учнів. Сьогодні аналіз та вивчення технологій інклюзивного навчання в ЗЗСО України є надзвичайно актуальним, в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на те, що вивчення інклюзивної освіти є наразі актуальним, науковці відзначають проблеми як в науковій розробці й в практичній реалізації. Окремі аспекти методології, організаційних форм та особливостей інклюзивної освіти розкривають в наукових статтях В. Бондар, Г. Гаврюшенко, С. Єфімова, А. Колупаєва, С. Миронова, Н. Найда, Т. Сак, О. Таранченко, В. Тищенко, І. Ярмошук та інші. Н. Безлюдна, Н. Дудник, О. Кричківська в процесі аналізу показують, як дистанційне навчання дозволяє проводити навчальний процес під час воєнного стану в інклюзивних класах. Значна частина вітчизняних науковців висвітлює інклюзивну освіту, в обмеженому вигляді, оскільки її застосування обґрунтовується переважно лише на рівні ЗЗСО та професійно-технічних закладів.

Мета статті - аналіз та теоретико-правове узагальнення основних факторів, які підтверджують, що інклюзивна освіта в Україні забезпечує однаковий доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування в напрямку інклюзивної освіти підкріплюється значними змінами в законодавстві України, практичною діяльністю закладів загальної середньої освіти та координується з основними міжнародними документами в галузі забезпечення прав дітей. Відповідно до статті 7 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) право на здобуття повної загальної середньої освіти гарантується всім особам незалежно від віку, статі, раси, кольору шкіри, стану здоров'я, інвалідності, особливих освітніх потреб, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, місця проживання, мови спілкування, походження, сімейного, соціального та майнового стану, складних життєвих обставин, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [1].

Одним з основних документів, де закріплено право дитини на освіту є Конвенція ООН про права дитини (1989). Водночас Саламанська декларація, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначають, що до провідних напрямків державної політики відноситься розвиток інклюзивних шкіл, ставлять вимоги до законодавчої бази з питання важливого принципу, що кожна дитина, незалежно від стану її здоров'я, наявності інтелектуального або розумового порушення має право на одержання якісної освіти. Діти є

найменш захищеною категорією населення, тому це є природно і законно. Розкриємо поняття інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дитини на освіту та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу. Сьогодні в Україні діє дві моделі організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами: у спеціальному закладі освіти за спеціальними освітніми програмами в умовах дошкільного закладу освіти, закладу загальної середньої (професійної, професійно-технічної) освіти за програмами інклюзивного навчання. Основною проблемою в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами являється організація навчання та формування у них життєво важливих компетентностей.

Надзвичайна роль в розвитку інклюзивної освіти належить навчальному закладу освіти. Технології інклюзивного навчання в ЗЗСО України розглянемо на прикладі початкової школи. Слід зазначити, що учитель сучасної початкової школи повинен бути готовим зарахувати у клас дітей з особливими освітніми потребами та разом з батьками забезпечити комфортні умови. Система та методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивної освіти потребували здійснення перетворень, приведення її у відповідність з міжнародними стандартами якості вищої освіти. Як зазначає О. Жосан: «Методологія модернізації системи післядипломної педагогічної освіти передбачає науково-методичний супровід педагогічної діяльності сучасного вчителя, збагачення педагогічного досвіду гуманістичними цінностями, сучасними ефективними технологіями спілкування, які й зумовлюють визнання ще однієї важливої для всіх рівнів освіти цінності – зміни педагогічного мислення та визнання цінності особистості учня» [2]. Педагог повинен постійно удосконалювати свої знання про розвиток молодших школярів, застосовувати особистісно орієнтований підхід, при цьому мати педагогічний вплив на них.

Освітній процес вважається якісним, якщо максимально втілюються в життя потенційні можливості навчання й розвитку властиві для конкретної дитини, зважаючи на її особливості. Для учнів з особливими освітніми потребами складається індивідуальний навчальний план водночас з планом розвитку, враховуючи проведення корекційно-розвивальних занять. Ще одна головна функція педагогів - докладання зусиль і навчання батьків завжди відноситись до своєї дитини з ООП як особистості. Серед учнів, які навчаються індивідуально, є частина дітей з легкою розумовою відсталістю, які програму допоміжної школи освоюють в умовах загальноосвітнього

навчального закладу. Варто зазначити, що значну роль відіграє командний підхід, як складова моделі інклюзивної освіти. Асистент учителя, разом з ним, забезпечує виконання навчальної програми та допомагати учням отримувати знання, вміння та навички, які необхідні їм для повноцінного життя в школі та соціумі. Під час заняття вчитель мусить спостерігати за всіма школярами та оперативно орієнтуватися, якщо необхідно ввести зміни в попередньо спланований хід уроку. В процесі навчання вчитель та асистент обговорюють результати учнів, досягнення та проблеми, навчальні, емоційні та поведінкові цілі для дитини. Під час організації освітнього процесу в обов'язки вчителя входить планування і проведення навчальних занять, діагностика та оцінка результатів процесу навчання й надання учням допомоги, забезпечення необхідними матеріалами асистента вчителя. В обов'язки асистента вчителя входить більш детальне пояснення елементів уроку тим учням, в яких виникають проблеми, контроль виконання вправ на закріплення, запровадження спеціальних методів на вимогу вчителя, контроль освітнього процесу, ведення записів і надання звітів вчителю. Спільні дії – це обговорення та з'ясування очікуваних результатів, обговорення окремих навчальних стратегій, дій і результатів [3]. Високий рівень професійної інклюзивної компетентності педагогів, володіння ними спеціальними знаннями та навичками, застосування новітніх технологій, здатність співпрацювати в команді фахівців з інклюзивної освіти - приводить до бажаних результатів. Виявлення індивідуальних особливостей дитини, її здібностей надають змогу для більш якісного планування мети і завдань навчального процесу. Практика корекційної педагогіки підтверджує, від внутрішнього стану дитини, її оточення, заразом проведення корекційно-методичних засобів залежить рівень розвитку учнів.

На сучасному етапі інноваційні методи, новітні технології, інтеграційні процеси дітей в загальноосвітньому середовищі в Україні все більше закріплюються. У тестовому режимі програми «Нової Української школи», кількість охоплених системою інклюзивної освіти вітчизняне законодавство діє відповідно до міжнародних стандартів та норм, але для організації інклюзивної освітньої сфери необхідно створити придатні умови в самому закладі освіти. При цьому впровадження задуму інклюзивної освіти, як одного з провідних напрямків в національній системі освіти, ні в якій мірі не позначається на діючій диференційованій системі спеціальної освіти. Запровадження інклюзивної освіти має проводитись поетапно, з висококваліфікованими кадрами й всіма необхідними умовами в ЗЗСО.

Початкова школа завжди вимагає особливої уваги, тому що саме в цей період формують базу для всебічного розвитку особистості, фундамент знань і вмінь, які діти з кожним роком будуть додавати й все більше розвивати. Слід зазначити, що в закладах вищої педагогічної освіти основним є те, щоб складові освітньої програми «Початкова освіта» забезпечували підготовку вчителя в межах Нової української школи, застосовуючи новий зміст та інновації освіти в даному напрямку. Підготовка фахівців у закладах вищої педагогічної освіти включає практичну підготовку в інклюзивних класах: запрошення лекторів, тренерів, консультантів з навчання різних категорій дітей з ООП, водночас батьків дітей з ООП, приєднання учнів з ООП до інтерактивних форм взаємодії. Враховуючи сучасні реалії (спочатку навчання в умовах карантину, нині – в умовах війни) дистанційне навчання надає можливість організувати навчальний процес в інклюзивних класах і відбуватись відповідно до правил, визначених Міністерством освіти й науки України. Відносно навчання дітей з особливими освітніми потребами необхідно враховувати, що дана категорія дітей – здебільшого візуали, тому для прийняття і розуміння ситуації воєнного часу їм потрібна візуальна допомога. Дистанційна освіта все більше використовується, тому майбутні вчителі повинні мати необхідні знання та практики, щоб ефективно працювати з учнями з різними потребами. Важливою умовою якісної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному освітньому середовищі є інформування здобувачів вищої освіти з можливостями ІТ-підтримки інклюзивного навчання в ЗЗСО та використання ІКТ в сучасних ЗВО.

Інноваційні зміни у вітчизняній освіті на сучасному етапі ґрунтуються на визнанні демократичних цінностей, на дотриманні прав і свобод особистості з неоднаковими фізичними та психічними ознаками. Останнім часом застосовують технології для подолання навчальних і поведінкових труднощів до яких відносяться технології спеціальної педагогіки, які включають корекцію розвитку особистості, та технології нейропсихологічного підходу. Однією з найбільш ефективних є форма допоміжної альтернативної комунікації PECS (Picture Exchange Communication System), яка корегує комунікативні труднощі в учнів різного віку з розладами аутистичного спектра (РАС), що мають мовленнєво-комунікативні, моторні та когнітивні труднощі. Перевага даної системи PECS полягає в тому, що комунікацію можна здійснювати за допомогою не слів, а картинок. Система PECS підштовхує учня до активних дій: розвідки картки; обміну картки на

бажаний предмет; привернення уваги вчителя до потреб дитини. Також PECS допомагає стимулювати розвиток усного мовлення. Сьогодні психологи та вчителі інклюзивних класів відзначають, що більшість батьків намагаються зберегти здобуті раніше навички дітьми. Цей страх є постійно у батьків дітей з особливими освітніми потребами, але під час війни спостерігається його особливе загострення. Психологічна служба займає провідне місце в освітньо – виховному процесі, а на сьогодні відіграє важливу роль в спілкуванні практичного психолога закладу з батьками та учнями з особливими потребами, які прибули із зони бойових дій. Як зазначає Н. Безлюдна: «В умовах дистанційного навчання учнів особливими освітніми потребами усі члени команди психолого-педагогічного супроводу дитини, які реалізують індивідуальну програму її навчання та розвитку, повинні враховувати принципи навчання дітей з ООП, організаційно-педагогічні умови їх успішного навчання та ін.» [4]. При дистанційному навчанні особливе значення для учнів з ООП має оцінювання, здебільшого в режимі онлайн на різних платформах.

Батьки дітей з особливими освітніми потребами наразі мають ще більший стрес, враховуючи, що їм і мирний час було нелегко їх навчати й активізувати в соціумі. На етапі дистанційного навчання і батьки, і діти постійно перебувають в одному приміщенні, проводять малорухливий спосіб життя і тому значно зростає рівень розумового навантаження та психічне напруження, що спричиняє значні порушення функцій організму. Слід зауважити, що перевищення стандартів та визначеного о тривалості онлайн-уроків протягом дня може негативно впливати на самопочуття учнів, а значний обсяг домашніх завдань з усіх предметів може зменшувати мотивацію до навчання.

З'ясуємо засоби комунікації, які застосовують заклади освіти:

- електронні платформи (ZOOM, MEET, Google Classroom тощо);
- розташування розміщення завдань та рекомендацій на сайті ЗЗСО;
- проведення тематичних онлайн-конференцій;
- мати контакт в соціальних мережах (Viber, WhatsApp, Telegram);
- спілкування з батьками в телефонному режимі.

Щоб зменшити наслідки психологічної травми дітей з ООП, Інститутом спеціальної педагогіки й психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України підготовлено рекомендації та поради для спілкування з вихованцями, які мають порушення:

- інтелектуального розвитку;
- зору;
- слуху.

Враховуючи ситуацію, яка склалася в Україні сьогодні, Міністерство освіти і науки України разом з органами місцевого самоврядування намагаються відновити навчально-виховний процес в закладах освіти тих районів, де є можливість і буде дозволено відповідно до становища і з точки зору безпеки.

Висновки. Особлива складність і значущість проблеми інклюзивної освіти підтверджується тим, що число дітей, які потребують корекційного навчання, зростає з кожним роком. Формування у майбутніх учителів готовності до введення інклюзивної освіти в умовах дистанційного навчання є цілеспрямованим процесом, який має проводитись якісно і в певній послідовності. поступово. При цьому основне завдання покладається на педагогічну науку й практику.

Перспективи подальшого більш глибокого вивчення проблеми розглядаються авторами як необхідність вивчення світового досвіду реабілітації дітей з дефектами фізичного чи розумового розвитку. Нових наукових праць вимагає також проблема підвищення професійного рівня педагогів, котрі працюють в початковій школі, беруть активну участь в інклюзивній освітній діяльності та створюють позитивний імідж інклюзивної освіти. Перспективність і важливість теми розглядаються авторами, як дослідження світового досвіду реабілітації дітей з дефектами фізичного чи розумового розвитку.

Література:

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463>.
2. Жосан О.Е. Науково-методичне забезпечення підготовки педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього простору регіону: Науково-методичний вісник № 54. Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського». 2018. С. 391-397.
3. Дятленко, Н., Софій, Н., Мартинчук, О., Найда, Ю. (2015). Асистент учителя в інклюзивному класі. Київ: Плеяди, 172 с.
4. Безлюдна Н. В., Дудник Н. В. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до впровадження інклюзивної освіти в умовах дистанційного навчання. Академічні візії. 2023. (20). вилучено із <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/448> DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8143231>
5. Боровець О. Інклюзивне навчання в початковій школі: організаційно – педагогічний аспект. Інноватика у вихованні. Випуск 11. Том 2. 2020. С.72 – 76. DOI: 10.35619/iu.v2i11.226.

6. Манжос Е.О. Інклюзивна освіта на сучасному етапі розвитку освітньої галузі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 62. Т. 1. С.59 – 62.

7. Миськів Л.І. До проблеми визначення поняття «інклюзивна освіта». Підприємництво, господарство і право. 2020.№2(288). С. 220-224. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.3>

8. Лавріненко Л. Інклюзивна освіта в умовах викликів Нової української школи. Актуальні проблеми дошкільної та загальної середньої освіти. 2022. Вісник №18 (174). Серія: Педагогічні науки. С.165 – 171.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020) [Law of Ukraine «On comprehensive general secondary education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463>. [in Ukrainian].

2. Josan O.E. (2018). Naukovo-metodychne zabezpechennia pidhotovky pedahohichnykh pratsivnykiv do roboty z ditny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy [Scientific and methodological provision of training of teaching staff to work with children with special educational needs]. *Naukovo-metodychnyi suprovid funktsionuvannia informatsiino-osvitnoho prostoru rehionu: Naukovo-metodychnyi visnyk - Scientific and methodological support of the functioning of the information and educational space of the region: Scientific and methodological bulletin*. №54. Kropyvnytskyi: COIPPO named after Vasyl Sukhomlynskyi. 391 – 397. [in Ukrainian].

3. Diatlenko N., Sofii N., Martynchuk O, Naida Yu. (2015). Asystent uchytelia v inkliuzyvnomu klasi [Teacher' Assistant in an Inclusive Class] *Kyiv: Pleiady - Kyiv: Pleiades*. 172 s. [in Ukrainian].

4. Bezliudna N. V., Dudnyk, N. V. (2023). Osoblyvosti pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v umovakh dystantsiinoho navchannia [Peculiarities of training a future primary school teacher for the implementation of inclusive education in the conditions of distance learning]. *Akademichni vizii - Academic visions*. (20). [in Ukrainian].

5. Borovets O. (2020). Inkliuzyvne navchannia v pochatkovii shkoli: orhanizatsiino – pedahohichni aspekt [Inclusive education in primary school: organizational and pedagogical aspect]. *Innovatyka u vykhovanni - Innovation in education*, 11, Volume 2, 72 – 76. [in Ukrainian].

6. Manzhos E.O. (2019). Inkliuzyvna osvita na suchasnomu etapi rozvytku osvitnoi haluzi [Inclusive education in the modern stage of educational development]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh - Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. № 62. Volume 1. pp. 59 – 62. [in Ukrainian].

7. Myskiv L.I. (2020). Do problemy vyznachennia poniattia «inkliuzyvna osvita» [To the problem of defining the concept of «inclusive education»]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*. No. 2 (288). 220-224. [in Ukrainian].

8. Lavrinenko L. (2022). Inkliuzyvna osvita v umovakh vyklykiv Novoi ukrainskoi shkoly. [Inclusive education in the conditions of the challenges of the New Ukrainian School]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta zahalnoi serednoi osvity - Actual problems of preschool and general secondary education*. Bulletin No. 18 (174). Series: Pedagogical sciences. 165 - 171.